

## Jean-Marc Hovasse. *Victor Hugo. Tome I: Avant l'exil, 1802-1851.* Fayard

Toen André Gide eens werd gevraagd wie de grootste Franse dichter van de negentiende eeuw was geweest, antwoordde hij: 'Victor Hugo, hélas!' Dat 'helaas' is beroemd geworden en terecht. Het is nog altijd navoelbaar. Gide had natuurlijk graag een andere, meer verrassende naam genoemd, waaruit een meer persoonlijke keuze had gesproken. Maar nee, de meest voor de hand liggende bleek ook de onontkoombare.

Bijna elke literatuur kent zulke namen, die alle andere in de schaduw stellen: Dante, Shakespeare, Goethe... Met hun veelzijdigheid, hun virtuositeit, hun diepte zijn ze *hors concours*. Maar juist omdat het ontzag dat ze daarmee afdwingen onbetwistbaar is geworden, kunnen ze ook iets ongenaakbaars en zelfs onuitstaanbaars krijgen. Harry Mulisch (die wel iets van Hugo heeft) mag blij zijn met de kleine schare fervente Mulisch-haters - voor zijn bewonderaars valt er nog iets te verdedigen. Niets is stimulerender voor de ware affectie.

Hugo, van wiens geboorte dit jaar in Frankrijk de *bicentenaire* wordt gevierd, moet hooguit nog verdedigd worden tegen de selectieve vergetelheid. Uit zijn oeverloze oeuvre zijn tegenwoordig nog maar twee romans algemeen bekend: *Notre Dame de Paris* (1831) en *Les misérables* (1862), zo niet als boek dan toch in elk geval als film, televisie-serie of musical. Is er buiten Frankrijk iemand die zijn poëzie nog leest, of zijn andere romans en zijn toneelstukken? Om nu maar te zwijgen over zijn politieke redevoeringen, reisverslagen, dagboeken en essays. Ruim honderdvijftig duizend dichtregels heeft hij op zijn naam staan, het merendeels in verzen geschreven toneelwerk niet meegerekend. Zijn verzamelde werken beslaan vijftien delen van elk duizend of meer dichtbedrukte bladzijden. Zijn grootheid is er niet in de laatste plaats een van de omvang.

In zijn wonderlijke poëtische boek *William Shakespeare* (1864) noemt Hugo het Engelse genie een 'homme océan', net als Aeschyles, Jesaja, Juvenalis, Dante en Michel-Angelo. Zijn eigen naam ontbreekt in dit rijtje, uit al dan niet valse bescheidenheid. Er hoeft niet aan getwijfeld te worden dat hij zichzelf eveneens als zo'n 'oceanmens' beschouwde, in wie alle mogelijke tegenstellingen zich verenigden en die daaraan zijn geniale scheppingskracht ontleende. Ook zijn oeuvre heeft iets van een oceaan, al reserveerde hij deze naam liever voor zijn - postuum te publiceren - onvoltooide teksten, invallen, losse notities en probeersels.

Om niet te verdrinken heeft de lezer reddingsboeien nodig. Bijvoorbeeld in de vorm van een biografie. De biografie brengt het genie terug tot menselijke proporties. Niet eens zozeer door zwakheden bloot te leggen en minder verheffende kanten te tonen, hoewel daaraan bij Hugo geen gebrek is, maar vooral door te laten zien hoe de genialiteit haar erkenning heeft moeten bevechten en in welke maatschappelijke en politieke kanalen zij is gevloeid. Wat dit betreft heeft Jean-Marc Hovasse voorbeeldig werk geleverd met zijn nieuwe Hugo-biografie, waarvan vooralsnog alleen het eerste deel (*Avant l'exil, 1802-1851*) is gepubliceerd.

Hij moest opboksen tegen illustere voorgangers als André Maurois, Hubert Juin, Alain Decaux en Graham Robb, maar het resultaat is vermoedelijk de meest

complete biografie die er tot nu toe over Hugo is verschenen. Een biografie bovendien die, meer dan zijn voorgangers, alle recht doet aan de samenhang tussen leven en werk. De lezer moet daar alleen wel een prijs voor betalen: ook Hovasse zadelt hem op met een werk van 'oceanische' omvang, bijna 1400 bladzijden dik, compleet met uitvoerige stambomen en kaarten van Hugo's reizen door Europa.

Gelukkig zijn de stambomen en de kaarten opgeborgen in een appendix. De genealogie verheldert zelden iets, en dat is ook zo bij Hugo, die werd geboren in een tijd waarin het belang van de afkomst juist radicaal in twijfel werd getrokken. De Franse Revolutie is de 'verheven moeder' van de negentiende eeuw, zou hij later schrijven. Hugo heeft bijna zijn leven lang zijn best gedaan deze moeder waardig te zijn. In het voorwoord uit 1853 bij de herdruk van zijn vroege dichtbundel *Odes et ballades* noemt hij als 'moeilijkste en meest verdienstelijke' voorbeeld van sociale progressie: 'geboren te zijn als aristocraat en royalist, en democraat worden'.

Het was ongetwijfeld bedoeld als een compliment voor hemzelf, maar alleen het laatste deel van de uitspraak klopt. Hugo is zeker een democraat geworden. Na 1870, teruggekeerd uit zijn ballingschap op de Britse Kanaaleilanden waartoe de dictatuur van de latere Napoleon III hem in 1851 had gedwongen, werd hij zelfs het boegbeeld van de Derde Republiek, die hem in 1885 niet ten onrechte beloonde met een staatsbegrafenis. Maar dat hij als aristocraat en royalist zou zijn geboren, maakt deel uit van een zelfbedachte mythe, zoals Hovasse - zij het niet als eerste - gedetailleerd uiteenzet.

Aristocraat werd Hugo pas *na* zijn geboorte, toen zijn vader (een Napoleontisch generaal) voor zijn trouwe dienst een adellijke titel kreeg. Royalist was Hugo evenmin van origine, hij is het geworden onder invloed van zijn moeder, die voor de monarchie koos nadat haar minnaar, betrokken bij een anti-bonapartistisch complot, in 1812 op last van Napoleon was geëxecuteerd. Uit de onverkwikkelijke chaos die zijn ouders van hun huwelijk hadden gemaakt, heeft Hugo nadien een al te fraai en overzichtelijk beeld geconstrueerd.

In werkelijkheid moet hij als kind verscheurd zijn geweest tussen de tegenstrijdige loyaliteiten van en jegens zijn vader en zijn moeder. Toen in 1815 de Bourbons definitief waren teruggekeerd op de Franse troon, schreef hij een gedicht, dat eindigt met de regel: 'Vive le roi! Vive la France!'. Maar zijn allereerste dichtregels zouden precies de omgekeerde boodschap hebben verkondigd: 'Le grand Napoléon / combat comme un lion'.

Of deze dichtregels werkelijk Hugo's eerste zijn geweest, weten we overigens niet; ze duiken pas in 1855 op, in het dagboek van zijn dochter Adèle, en behoren misschien óók tot de mythe. Hetzelfde geldt voor de befaamde bekentenis die Hugo op veertien-jarige leeftijd in zijn eigen dagboek zou hebben opgetekend: 'Je veux être Chateaubriand ou rien'. Naar de geest klopt deze bekentenis wél. De auteur van *Génie du christianisme* was destijds zijn grote voorbeeld, als staatsman én als schrijver, een combinatie die Hugo zijn leven lang heeft getracht te evenaren.

In eerste instantie lukte hem dat alleen als dichter. Al op zeer jeugdige leeftijd werd hij een soort dichter des vaderlands, die menige nationale gebeurtenis voorzag van een passende ode en daarvoor beloond werd met een jaargeld en - in 1825 - met

het Légion d'honneur. Net als Chateaubriand zag Hugo het als zijn taak de verdoolde Franse natie, na jaren van 'atheïsme' en 'anarchie', terug te leiden naar de eeuwige zekerheden van Troon en Altaar. De dichter, schreef hij in 1824, moet 'voor de volkeren uit lopen en hen de weg wijzen. Hij moet hen naar alle grote principes van orde, moraal en eer voeren (...) Hij zal nooit de echo zijn van enig woord, tenzij dat van God'.

Bij alle braafheid was dit in wezen een revolutionaire opvatting van het dichterschap, die de invloed verraadt van de Romantiek. De dichter als nationale leidsman - hier dient zich, in katholieke en royalistische gedaante, reeds de rol aan die Hugo pas naderhand in volle glorie zou spelen: die van ziener en profeet, vanaf Jersey (en vervolgens Guernsey) het Tweede Keizerrijk bestokkend met de dichterlijke banvloeken van *Les Châtiments* (1853). Anders dan in Duitsland en Engeland, is dit romantische visionaire dichterschap in Frankrijk ontstaan in het kamp van de Reactie, dat Hugo pas tegen het eind van de Restauratie zou verlaten.

De ommekeer vond plaats onder auspiciën van de in 1821 overleden Napoleon. In hetzelfde jaar stierf ook Hugo's moeder, en dat maakte de weg vrij voor een toenadering tot zijn vader, wiens militaire *grandeur* samenviel met die van Bonaparte. Hugo heeft de Romantiek altijd verdedigd als het literaire complement van Revolutie en Empire. Het classicisme, dat tot onder de Restauratie domineerde, was een zaak van het verleden - de slepende 'staart' van de achttiende eeuw, die de jonge generatie niet langer wenste te dragen.

De Romantiek werd nu het 'liberalisme in de literatuur', zoals te lezen staat in het voorwoord bij zijn drama *Hernani*. De première, op 26 februari 1830, leidde tot een ware 'veldslag' in het prestigieuze Théâtre Français tussen Hugo's jonge romantische supporters en hun classicistische tegenstanders. Dat het stuk zelf temidden van alle tumult amper nog te volgen was, vond iedereen kennelijk bijzaak.

Ditmaal ging de literaire 'revolutie' vooraf aan de politieke, want een paar maanden later werden de gehate Bourbons verdreven. Met de nieuwe 'burger-koning' Louis-Philippe zou Hugo nadien warme betrekkingen onderhouden. Maar zover was het nog niet aan het begin van de Juli-Monarchie, toen Hugo de voorkeur gaf aan een eigen politieke koers: als geëngageerd toneelschrijver, nog niet als politicus.

Het theater, zo meende hij, vervulde in de moderne tijd dezelfde functie als de kerk in de Middeleeuwen. Het was tegelijkertijd een 'kansel' en een 'tribune', de meest geschikte plek om zijn romantische 'missie' tot heil van natie en mensheid voort te zetten. Een lange reeks van vaak razendsnel geschreven toneelstukken is zo ontstaan. Daarnaast deed hij zijn best om in de Académie Française te worden gekozen, iets wat pas in 1841 lukte. In 1845 volgde zijn benoeming tot *pair de France*.

Van enige oppositie tegen de Juli-Monarchie (die in 1832 nog zijn stuk *Le roi s'amuse* had verboden) was tegen die tijd niet veel meer te bespeuren. Als dichter-ziener had Hugo boven de partijen willen staan, het oog gericht op de sociale noden van het volk, maar in de praktijk bleek hij steeds gevoeliger voor het charme-offensief van de koninklijke familie. Vooral de Duitse echtgenote van de kroonprins (die hem bij de eerste ontmoeting bekende dat zij *zijn* Notre Dame had bezocht) wist zijn sympathie te winnen. En toen de koning zelf een vriendelijke praatgrage oude heer

bleek te zijn die de beroemde dichter graag in vertrouwen nam, smolten ook de laatste reserves weg.

Hugo, in zijn jeugd de officiële dichter van de Restauratie, was nu hard op weg om de even officiële dichter van de Juli-Monarchie te worden, alom bewonderd en gefêteerd. Ook Bonaparte was geen belemmering meer, aangezien Louis-Philippe in 1840 had ingestemd met de terugkeer van diens 'as' naar Parijs, een evenement dat uiteraard door Hugo uitbundig werd bezongen.

De enige keerzijde van het succes bestond uit het privé-leven van de dichter, dat na 1830 bijna evenzeer in de war was geraakt als dat van zijn ouders. Zijn echtgenote Adèle Foucher, de grote jeugdliefde met wie Hugo in 1822 was getrouwd, had kort na de Revolutie haar toevlucht gezocht bij de criticus Sainte-Beuve. Zelf vond hij troost in de armen van Juliette Drouet, een actrice die bereid bleek haar toneelcarrière voor hem op te geven en die hem een tweede, liefdevol thuis bezorgde - naast de echtelijke woning.

Rond 1841 kreeg zij concurrentie van de veel jongere Léonie Biard, de vrouw van een kunstschilder die Hugo en zijn maîtresse vier jaar later door de politie liet betrappen op overspel. Het kwam haar op een gevangenisstraf te staan, terwijl hij, als *pair de France* onschendbaar, de dans ontsprong. Heel Parijs sprak er vol leedvermaak schande van en Balzac verwerkte het incident in zijn roman *La cousine Bette*. De enige tot wie het schandaal niet doordrong, was Juliette Drouet. Pas in 1851 kwam zij erachter niet Hugo's enige geliefde te zijn, toen Léonie zo vriendelijk was haar een deel van de liefdesbrieven toe te sturen die zij al die jaren van hun gezamenlijke minnaar ontvangen had.

Hugo werd voor het blok gezet: hij moest kiezen tussen Juliette en Léonie. Het was uiteindelijk de politiek die voor hem koos. Niet meer die van Louis-Philippe, aan wiens koningschap de Revolutie van 1848 een einde had gemaakt, maar die van Louis-Napoleon Bonaparte, sinds december 1848 de eerste president van de nieuwe Republiek. Omdat de Assemblée geweigerd had zijn ambtstermijn te verlengen, pleegde hij op 2 december 1851 een staatsgreep, en dat hielp in één keer het pijnlijke dilemma uit de wereld.

Sinds juni 1848 maakte Hugo deel uit van de Assemblée, waar hij van gematigd conservatief steeds meer in links, zelfs socialistisch vaarwater terecht kwam. Hoewel hij bij de presidentsverkiezingen nog op Bonaparte had gestemd, was hij in 1851 diens belangrijkste opponent geworden. Met zijn repressieve beleid verloochende Louis-Napoleon de principes van de Revolutie, betoogde Hugo keer op keer, en tijdens het debat over de verlenging van de ambtstermijn noemde hij hem voor het eerst 'Napoléon le Petit', aldus zijn verering voor de 'grote' oom reddend van zijn aversie tegen de 'kleine' neef.

Het was Juliette Drouet die hem steunde bij zijn pogingen om tijdens de staatsgreep het gewapende verzet te organiseren. Toen dat mislukte was zij het ook die hem aan het valse paspoort hielp waarmee hij per trein naar België kon vluchten. Het jaar daarop vertrok Hugo naar Jersey, waar zij zich bij hem voegde, evenals zijn vrouw Adèle (die de buitenechtelijke escapades van haar man schuld bewust placht te gedogen) en zijn kinderen. Alleen zijn oudste dochter Léopoldine ontbrak: zij was in

1843, kort na haar huwelijk, verdrongen tijdens een boottochtje.

Toch zou ook Léopoldine op Jersey nog van zich laten horen, zij het niet in levende lijve maar als geest. In 1853 liet Hugo zich namelijk verleiden tot een reeks spiritistische seances, waarbij de gestorven dochter de eerste was die zich van gene zijde meldde. Vele andere geesten volgden, van Napoleon tot Hannibal en van Mohammed tot Jezus Christus. Met ieder van hen werden dankzij de 'tables tournantes' uitvoerige gesprekken gevoerd, die Hugo alleen maar kunnen hebben gesterkt in zijn profetische missie. Ze bevestigden zijn 'surnaturalisme', zijn geloof in een bovennatuurlijke wereld waarvan het dichterlijke genie via zijn 'intuïtie' kennis kon nemen.

Over deze seances zal Hovasse vast het nodige te vertellen hebben in het tweede deel van zijn biografie, dat is aangekondigd voor het najaar. Maar ongeduldige lezers kunnen er ook nu al van genieten, want de gesprekken met de geesteswereld zijn grotendeels voor het nageslacht bewaard gebleven. Ze vormen het meest zonderlinge deel van Hugo's oeuvre, het enige deel bovendien dat hij zonder het zelf te beseffen heeft geschreven, inclusief talloze gedichten en een compleet toneelstuk.

In één geval slaagde hij erin, met de hulp van de tijdens de Franse Revolutie ge Guillotineerde dichter André Chénier, een van zijn eigen vroegere creaties aan te vullen. Hugo, zijn leven lang een fel tegenstander van de doodstraf, had in 1829 de korte roman *Le dernier jour d'un condamné* gepubliceerd, volgens Dostojevski 'het meest realistische en waarachtige kunstwerk dat hij ooit geschreven heeft'. Daar is iets voor te zeggen, want Hugo slaagt erin de doem en de toenemende paniek van een terdoodveroordeelde zo te beschrijven, dat het ook een hedendaagse lezer nog naar de strot grijpt. Wat hij alleen niet had kunnen beschrijven is wat er gebeurt tijdens en na de executie.

Daarover kon de geest van André Chénier hem inlichten. Nauwgezet vertelt deze over zijn ervaringen op het schavot, hoe hij op de plank werd vastgebonden, hoe zijn hals werd vastgezet. En dan, zo lezen we, 'volgt een afschuwelijk moment. De man (Chéniers geest spreekt over zichzelf in de derde persoon, A.H.) opent zijn ogen en ziet een mand vol rode drek, en zijn hoofd zegt hem: daar kom ik straks te liggen. Nee, zegt zijn ziel. En het beeld verandert. In plaats van drek ziet hij een oceaan, in plaats van bloed ziet hij licht. Hij is de hemel binnengetreden!'

Er volgt nog veel meer, over 'doorzichtige aderen' waar 'licht' doorheen stroomt, over 'God' die de wond van de onthoofde kust, en nog zo het een en ander. De woorden en de fantasie lieten Hugo nooit in de steek. Maar het meest onthullend, zowel voor Hugo's goedgebouwde naïviteit als voor zijn megalomanie, is die 'oceaan', die nadat de valbijl is neergesuisd de bloedige 'drek' in de mand blijkt te hebben vervangen.

De hemel is dus een oceaan - dezelfde ongetwijfeld als die waarop de balling Hugo vanaf zijn Kanaaleiland dagelijks uitkeek, waarin hij (zoals het in een van zijn notities heet) 'het mogelijke' meende te ontwaren en waarin hij zichzelf als onuitputtelijk 'genie' moet hebben herkend.

(NRC Handelsblad, 31-5-2002)